

۴۳۲۲۹۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

را برد توسعه اقتصادی همراه با ثبات سیاسی

(واکوی هر اقتصاد بی ثباتی سیاسی)

سروش‌نامه : جعفری، محمد، ۱۳۵۹ -

عنوان و نام پدیدآور : راهبرد توسعه اقتصادی همراه با ثبات سیاسی (واکاوی علل اقتصادی بی‌ثباتی سیاسی)

تهیه و تدوین : مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد ؛ مدیر پژوهش محمد جعفری؛

پژوهشگران: عبدالمحمود محمدی‌لرد و عابد اکبری .

مشخصات نشر : تهران: مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری : ۱۳۵ ص.

شابک : ۱۰۰۰۰۰ ریال : 978-964-8958-77-5

وضعیت فهرست نویسی : فیا

یادداشت : کتابخانه.

موضوع : رشد اقتصادی — جنبه‌های سیاسی

موضوع : ثبات سیاسی

شناسه افزوده : محمدی‌لرد، عبدالمحمود، ۱۳۵۸ -

شناسه افزوده : اکبری، عابد

شناسه افزوده : مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد

رده بنیاد کتاب : ۱۳۹۲۷۵۱/۲۶۲ج/

ردیف دیوبند : ۹۷۳۲۸

شماره کتابشناسی : ۳۳

راهبرد توسعه اقتصادی همراه با ثبات سیاسی (واکاوی علل اقتصادی بی‌ثباتی سیاسی)

تهیه و تدوین: مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد

مدیر پژوهش: محمد جعفری

پژوهشگران: عبدالمحمود محمدی‌لرد و عابد اکبری

صفحه‌آرایی: منصوره صادقی

چاپ نخست: آذر ۱۳۹۲

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۰۰،۰۰۰ ریال

مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد

تهران، خیابان کریمخان، خیابان آبان جنوبی، کوچه هورزاد، ساختمان شماره ۶ طبقه ۳

صندوق پستی: ۱۴۴۵۵-۶۵۳

www.tier.ir

info@tier.ir

تلفن: ۸۸۹۰۸۵۲۸

دورنگار: ۸۸۹۱۸۶۱۱

تمام حقوق متعلق به مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد است.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

پیشگفتار.....	۱
مقدمه و بیان مسأله.....	۵
فصل اول: مفهوم شناسی.....	۹
۱-۱- توسعه اقتصادی.....	۱۱
۲-۱- ثبات سیاسی.....	۱۷
۳-۱- مدل توسعه و ثبات.....	۳۸
فصل دوم: روش شناسی.....	۴۱
۱-۲- روش مقایسه‌ای.....	۴۲
۲-۲- تحلیل مقایسه‌ای کیفی فازی.....	۴۶
فصل سوم: دلیل شناسی.....	۶۷
۱-۳- مدل تحلیل عوامل مؤثر بر ثبات سیاسی.....	۶۸
۲-۳- علت‌های بی‌ثباتی سیاسی.....	۷۲
۳-۳- تعریف متغیرهای عملیاتی.....	۸۰
۴-۳- شناسایی علل اقتصادی بی‌ثباتی سیاسی.....	۱۰۰
فصل چهارم: راه‌حل شناسی.....	۱۰۹
۱-۴- علل اقتصادی بی‌ثباتی سیاسی در ایران.....	۱۰۹
۲-۴- راهبرد توسعه ایران.....	۱۱۶
منابع.....	۱۲۳

پیشگفتار

دانش پژوهانی که درباره توسعه تحقیق می‌کنند، اهداف متنوع و گسترده‌ای را که فراگردهای توسعه از جمله: اقبال زیاد به دنبال کسب آنها هستند، بیان کرده‌اند؛ برای نمونه، اهدافی مانند برقراری عدالت، رشد اقتصادی، استقلال، دموکراسی، امنیت، یکپارچگی ملی، کارآمدی حکومت، قدرت نظامی و گسترش مکارم اخلاقی. در اقتصاد سیاسی، دو هدف اصلی توسعه معرفی شده است که دارای ارتباطی متقابل و متعارض هستند. این دو هدف که در مطالب مربوط به توسعه دارای نقشی حیاتی و کلیدی هستند، عبارت‌اند از رشد اقتصادی و ثبات سیاسی.

بدون شک، هدف اولیه‌ای که اقتصاددانان برای توسعه مشخص کرده‌اند، رشد اقتصادی است. اهمیت این هدف را شاید بهتر از همه از ترور رئیس در سال ۱۹۵۵ بیان کرد، اما در اواخر دهه ۱۹۶۰ آشکار شد که تنها رشد اقتصادی، باعث بهبود شرایط زندگی میلیون‌ها نفر از مردم جهان نمی‌شود. رشد سریع اقتصادی در برخی از موارد ثبات سیاسی را دچار چالش می‌کند و جوامع انسانی با شورش، جنگ داخلی، ترور و کودتا مواجه می‌شوند. در اواسط دهه ۱۹۷۰، بخش مهمی از مطالب مربوط به اقتصاد سیاسی، بر اهمیت رشد اقتصادی همراه با ثبات سیاسی تمرکز یافت. در دهه ۱۹۸۰، جوامع در حال توسعه در

جست‌وجوی تصویری از یک جامعه مطلوب بودند، جامعه‌ای ثروتمند، باثبات و دارای کنترل کامل بر امور خود و خلاصه جامعه‌ای بسیار شبیه به آنچه در کشورهای اروپای غربی و آمریکای شمالی مشاهده می‌شود. تصویر جامعه عقب‌مانده هم وجود فقر و خشونت بود و توسعه به معنای حرکت از حالت اخیر به حالت پیشین به شمار می‌آمد.

بسیاری دانشمندان علوم اجتماعی مانند دویچ، لرنر و بلاک، به‌طور کامل آشکار بود که هر یک از این‌ها دارد توسعه یک کل یا یک مجموعه کلی باشد، اما در عین حال همه قضاوت این کل خوب نیست و نوسازی به‌طور اجتناب‌ناپذیری جنبه‌هایی از اصل‌لراند، نشر بی‌ثباتی و شورش را دربر دارد. آنها به این فرض که «همه چیزهای خوب با یکدیگر جور هستند» خرده گرفتند و اثبات کردند که تحولات جهان سوم بین سال‌های ۱۹۵۵ تا ۱۹۸۵ را نمی‌توان با چنین فکری توجیه کرد، زیرا رشد اقتصادی در جهان سوم با بی‌ثباتی سیاسی همراه بوده است، اما نقی کامل آن نیز درست نیست، زیرا برخی از کشورهای جهان سوم، نمونه خوبی از هماهنگی منفی بین عدم رشد و بی‌ثباتی سیاسی بودند، یعنی آنها به یک اندازه و به‌طور مساوی در پیشروی به سوی هر یک از اهداف توسعه ناموفق بودند.

مدل لیبرالی اقتصاد سیاسی، همراهی بی‌ثباتی سیاسی را با فقر، نرواض گرفت، اما برخی از مطالعات دیگر، مدل لیبرالی را به چالش کشیدند و اذعان کردند که بی‌ثباتی سیاسی و خشونت داخلی در حکم برآیند نوسازی اقتصادی و توسعه است. در برخی از موارد، چنین استدلال شد که رشد اقتصادی، خود، باعث بی‌ثباتی است، اما در موارد دیگر، کند شدن یا پایان رشد اقتصادی

به گونه‌ای تصور شد که انتظارات بدون پاسخگویی رها می‌شوند و محرومیت نسبی موجب بی‌ثباتی سیاسی می‌شود. تقریباً در تمام این موارد، تلاش شد بین برخی جنبه‌ها یا پیامدهای رشد اقتصادی با یک یا چند شکل از بی‌ثباتی سیاسی، رابطه‌ای کلی برقرار شود.

به نظر هانتینگتون، رابطه متعارض بین رشد اقتصادی و ثبات سیاسی، گویای چیزی بود که وی آن را پارادوکس نرخ / سطح نامید، یعنی شرایطی که در آن سطح بالایی متغیر رشد اقتصادی با سطح بالایی از متغیر ثبات سیاسی همراه است، اما سطح بالایی از افزایش متغیر رشد اقتصادی با عدم افزایش یا حتی نرخ منفی متغیر ثبات سیاسی همراه است.

با توجه به موارد ذکر شده در این کتاب سعی شده است علت‌های اقتصادی بی‌ثباتی سیاسی با استفاده از روش تحلیل مقایسه‌ای کیفی فازی شناسایی شود. در این روش که ریشه‌های کیفی دارد، علت لازم و علت کافی برای بروز پدیده اجتماعی آزمون می‌شود. با توجه به اینکه برای بی‌ثباتی سیاسی علت‌های مختلفی بیان شده است که اغلب آنها جنبه اقتصادی دارند، در ابتدا طیف گسترده‌ای از متغیرهای اقتصادی مؤثر بر بی‌ثباتی سیاسی از نظریه‌های علوم اجتماعی احصا می‌شود، سپس، این متغیرها در یک مطالعه بین‌کشوری با مقایسه ۱۸۳ کشور جهان تحت آزمون تجربی قرار می‌گیرد و علت‌های اقتصادی بی‌ثباتی سیاسی شناسایی می‌شود. در پایان، وضعیت جمهوری اسلامی ایران در هر یک از علت‌های اقتصادی بی‌ثباتی سیاسی بررسی و راهبردهایی به تصمیم‌گیران عرصه اقتصاد کشور ارائه می‌شود.

۴..... راهبرد توسعه اقتصادی همراه با ثبات سیاسی

در حقیقت، نوآوری این پژوهش وابسته به روش تحقیق است و برای نخستین بار در ایران و جهان، علل اقتصادی بی‌ثباتی سیاسی از طریق روش تحلیل مقایسه‌ای کیفی فازی که در سال ۲۰۰۸ ابداع شده است، شناسایی می‌شود. طراح این روش ثابت کرده است که مدل‌های کمی پژوهشگران دیگری که بیش از این علل پدیده‌های اجتماعی (مانند بی‌ثباتی سیاسی) را شناسایی کرده‌اند، به دلیل اتکا به همبستگی، به جای علیت و فقدان شناخت عمیق از نمونه‌های نوآوری و جامعه آماری خود، از قابلیت کمتری برای برآورد دقیق تحولات اجتماعی برخوردارند؛ دو دلیلی که در روش جدید حل و فصل شده است.

بنابراین، اکنون در آماز راهبردها، هدف نویسندگان از تألیف این کتاب، تمرکز بر حقایق مسلمی مانند رکود اقتصادی در اروپا و بی‌ثباتی سیاسی در خاورمیانه و آفریقا نیست، بلکه هدف اصلی بر شناسایی مهم‌ترین علت‌های اقتصادی متمرکز است که بی‌ثباتی سیاسی را موجب می‌شوند. مقصود این است که از این رهگذر، راهبردهایی در اختیار تصمیم‌گیران اقتصاد کشور قرار گیرد تا توسعه اقتصادی با ثبات سیاسی همراه باشد که هر دو از جمله مهم‌ترین آرمان‌های سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور هستند.

مقدمه و بیان مسأله

ثبات و پایداری همواره یکی از مهم‌ترین اهداف حاکمان بوده است و رهبران سیاسی هم‌کوشانه این موضوع گرایش دارند که نظام سیاسی خود را جاودانه کنند. اندیشمندان سیاسی نیز همواره نخستین هدف سیاست را برقراری ثبات و پیشگیری از کنش‌های تخریبی خشونت‌آمیز، به‌منظور رویارویی با اقتدار حکومتی می‌دانند. آمارهای موجود نشان می‌دهد که بی‌ثباتی سیاسی در طول چند دهه گذشته افزایش یافته است؛ برای مثال، از سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۹۰ میلادی نسبت کشورهایی که جنگ داخلی را تجربه کرده‌اند از ۷ درصد به ۲۸ درصد رسیده و از سال ۱۹۴۵ تا سال ۲۰۰۵ درگیری بیش از ۱۴۰ جنگ داخلی در سرتاسر جهان باعث کشته شدن بیست میلیون نفر و آوارگی هفتاد میلیون نفر شده است (رجب‌زاده و طالبان، ۱۳۸۶، ص ۵۵). تد رابرت گار نیز معتقد است «پس از جنگ جهانی دوم تاکنون، اقدام‌های خشونت‌آمیز بیش از هر زمان دیگری برانداختن حکومت‌ها در سطح جهان شایع‌تر از انتخابات سراسری بوده است» (گار، ۱۳۷۶، ص ۲۴).

با آنکه همواره افرادی وجود دارند که علیه زمامداران شورش می‌کنند و تاریخ سیاسی بشر، برای همه نسل‌ها، جنگ‌های داخلی، انقلاب‌ها، شورش‌ها، ترورها، اعتصابات و تظاهرات مسالمت‌آمیز را ثبت کرده است، اما وضعیت کشورهای مختلف از حیث بی‌ثباتی سیاسی به صورت چشمگیری متفاوت است. در برخی کشورهای جهان سوم، اعتراضات مردمی به سرعت شکل آشوب به خود می‌گیرد، در صورتی که در پاره‌ای از کشورهای غربی این نوع وقایع نادر است. کشمکش‌های داخلی به سمت راه‌های مسالمت‌آمیز هدایت می‌شود. با توجه به اینکه در نظریه‌های علوم اجتماعی دلایل مختلفی برای بی‌ثباتی سیاسی بیان شده است (که بسیاری از آنها متغیرهای اقتصادی هستند)، اصلی‌ترین پرسش این پژوهش، به شناسایی علت‌های اقتصادی (سخت‌افزاری) بی‌ثباتی سیاسی معطوف است. با توجه به اکتشافی بودن پژوهش، فرضیه‌ای برای پاسخ به پرسش تحقیق ارائه گرفته نشده و فرضیه‌های علت لازم و علت کافی برای بی‌ثباتی سیاسی در خلال پژوهش تولید و آزمون می‌شود.

در این پژوهش از یکی از معتبرترین و جدیدترین روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی استفاده می‌شود که «تحلیل مقایسه‌ای کیفی فازی» نام دارد. به کمک این روش، ترکیباتی از متغیرهای اقتصادی شناسایی می‌شوند که شرط لازم یا کافی برای ایجاد بی‌ثباتی سیاسی هستند، زیرا در این روش به شناخت ترکیبات علی مختلفی تأکید می‌شود که پدیده اجتماعی خاصی را به وجود می‌آورند.

در ایران، به‌رغم تمام تلاش‌هایی که در بیش از یک قرن گذشته برای نهادینه کردن کنش سیاسی در قالب‌های حکومت مشروطه، نهضت ملی، انقلاب سفید و مردم‌سالاری دینی صورت گرفته است، هنوز هم حوادث بی‌ثبات‌کننده در کشور مشاهده می‌شود که توان و ظرفیت دولت مستقر را به خود مشغول می‌کند و توسعه اقتصادی کشور را به تأخیر می‌اندازد. این در حالی است که سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور، برای جمهوری اسلامی ایران در دهه ۱۴۰۰ هجری شمسی، صراحتاً مطالبی از توسعه اقتصادی و ثبات سیاسی پیش‌بینی کرده است که می‌تواند الگوموتور بخش کشورهای منطقه باشد.

با توجه به اینکه دهانده جاری کشور، چنین چشم‌اندازی را به‌وضوح نشان نمی‌دهد یا اینکه حدس بر مبنای مدون برای آن وجود ندارد، هدف کاربردی این پژوهش، شناسایی راهبردهای به‌روماندای سند چشم‌انداز در حوزه توسعه اقتصادی و ثبات سیاسی است، یعنی راهبردی که حرکت به سمت توسعه اقتصادی با ثبات سیاسی همراه شود.